

Rat u Hercegovini 1992. - 1995.

Zaninović, Mislav

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:938360>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-28**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Sveučilišni prijediplomski studij

Povijest

Mislav Zaninović

Rat u Hercegovini 1992. - 1995.

Završni rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za povijest
Sveučilišni prijediplomski studij
Povijest

Rat u Hercegovini 1992. - 1995.

Završni rad

Student/ica:

Mislav Zaninović

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Zlatko Begonja

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Mislav Zaninović**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Rat u Hercegovini 1992. - 1995.** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 12. kolovoza 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. 1991.....	3
2.1. Polog.....	3
2.2. „Ovo nije naš rat“.....	6
3. 1992.....	10
3.1. Vrhunac krize.....	12
3.2. Oružane snage i sudionici.....	12
4. Početak ratnih djelovanja.....	16
4.1. Dolina Neretve.....	16
4.2. Kupres.....	19
4.3. Livno.....	20
4.4. Operacija Čagalj.....	21
4.5. Južno bojište do kraja 1992. godine.....	23
4.6. Sjeverna Hercegovina.....	24
5. 1993.....	26
5.1. Konjic i Jablanica.....	27
5.2. Mostar.....	30
5.3. Stolac i Čapljina.....	33
5.4. Operacija Neretva.....	33
5.5. Rama.....	35
6. 1994. i kraj rata.....	37
6.1. Operacija Tvigi-94.....	37
6.2. Washingtonski sporazum.....	38
6.3. Operacija Cincar.....	39
6.4. 1995.....	40
7. Zaključak.....	42

8. Literatura	44
9. Sažetak.....	46
10. Abstract	46

1. Uvod

Ovaj će se završni rad baviti temom koja obuhvaća ratna događanja u periodu od 1992. do 1995. godine, odnosno od početka rata u Bosni i Hercegovini do potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma, čime je on i službeno okončan. Osim samih ratnih zbivanja, u radu će se opisivati i političko te društveno stanje u kojem se nalazila tadašnja Republika Bosna i Hercegovina, radi lakšeg razumijevanja događaja koji su je u tom turbulentnom razdoblju potresali. No, kako sami naslov teme nalaže, glavni fokus rada će biti na hercegovačkom, i njemu pripadajućem području, u razdoblju od 1992. do 1995. godine, s jednako važnim opisima događaja iz 1991. godine, koji su i prethodili službenom početku rata.

Važnost rata u Bosni i Hercegovini, pa samim time i u samoj Hercegovini, se može promatrati kroz više načina. Bosna i Hercegovina je susjedna država Hrvatskoj, te država s kojom Hrvatska dijeli najdulji dio svoje granice, od koje jedan dio dijeli i s Hercegovinom. Osim što je bitno zadržati i očuvati sigurnost granice, bitno je naglasiti i njenu stratešku važnost : u zapadnoj Hercegovini velikom većinom žive Hrvati, čije se postojanje kao jedne od triju zasebnih ustavotvornih bosanskohercegovačkih nacija mora zaštititi od potencijalne agresivne politike drugih dvaju naroda, Srba i Muslimana, koji su brojčano i politički snažniji od Hrvata. Treće, i na strateškoj razini najbitnije, jest činjenica da Hrvatska od rijeke Krke prema jugu biva sve “tanja”, te je u interesu da se osiguraju prijateljski odnosi s vodstvom u regiji koja bi garantirala sigurnost prema “tankom” području od Sinja do Metkovića. Ali, ako se i ovi razlozi zanemare, treba se uzeti u obzir da su Hrvati u BiH i u Hercegovini jednako Hrvati kao i Hrvati u Hrvatskoj; da su granice bivših saveznih republika u Jugoslaviji bile drugačije određene, upitno je bi

li danas postojao taj dojam o različitosti hercegovačkih i “hrvatskih” Hrvata, kao što on kod nekih dan danas postoji.

2. 1991.

Raspadom Saveza Komunističke Jugoslavije i održavanjem prvih višestranačkih izbora u Sloveniji i Hrvatskoj 1990. godine je označio prekretnicu, ne samo u povijesti tih dviju država, nego i u povijesti Jugoslavije, jer su ti čimbenici bili konačan uvod u rat koji će početi godinu dana kasnije. JNA je reagirala na takav razvoj događaja te je počela razoružavati regionalnu Teritorijalnu obranu u zapadnom dijelu Jugoslavije i premještala postrojbe koje su trebale po kratkom postupku okončati bilo kakav pokušaj ocijepljena. Tako je i u Mostar prebačena 10. motorizirana brigada, koja je trebala intervenirati u Dalmaciji, a u veljači 1991. godine je Užički (37.) korpus određen za “obranu” srednje i zapadne Hercegovine.¹ Razlog tomu jest činjenica da je zapadna Hercegovina prirodna prepreka od srpske agresije na Hrvatsku, s obzirom da je njeno domicilno stanovništvo u velikoj mjeri hrvatsko. Osim toga, hidrocentrale iz BiH su opskrbljivale strujom cijelo dalmatinsko područje.²

2.1. Polog

Početak svibnja je u Hrvatskoj došlo do pogibije 12 hrvatskih policajaca u Borovom selu, sredinom mjeseca je u Hrvatskoj raspisan referendum o neovisnosti, na kojem se 94% građana opredijelilo za Hrvatsku neovisnu od Jugoslavije. Ovi su događaji bili važni ne samo za Hrvatsku, već su odjeknuli i u ostatku Jugoslavije.³ U BiH Muslimani nisu vjerovali da rat može zahvatiti “njihovu” državu, jer je JNA njihova vojska. Alija Izetbegović, kao predsjednik predsjedništva BiH, javno je podupirao

¹ D. Marijan, 2018, 81.

² T. Čuljak, 2003, 69.

³ V. Stojkić, 2020., 83-84.

ostanak BiH unutar Jugoslavije, a potajno se nadao osnivanju muslimanske države od BiH ili pretvaranja BiH u unitarnu državu.⁴ Zato i ne čudi izostanak reakcije državnog vrha kada se 7. svibnja 1991. godine kolona tenkova iz Sjevernog logora u Mostaru uputila prema Širokom Brijegu, s ciljem prodora preko granice i ulaska u Split, čime bi presjekla Dalmaciju na pola i bitno olakšala osvajanje Hrvatske. Manja je skupina građana iz Širokog Brijega sa teškim kamionima u naselju Polog, na cesti na pola puta između Mostara i Širokog Brijega, prepriječila put tenkovima i zaustavila cijelu kolonu JNA. Dok je to trajalo po Hercegovini se pročulo o polasku tenkova iz Mostara, te se u kratko vrijeme u Pologu sakupilo mnoštvo ljudi koji su blokirali koloni daljnji polazak. Istog je dana u Širokom Brijegu trebala biti sazvana sjednica općinskog vijeća, ali nakon što je predsjednik općine Anđelko Mikulić saznao da su tenkovi u Pologu, on i svi općinski zastupnici su otišli u Polog i postali glavnim organizatorima prosvjeda protiv JNA. Istog su dana u Polog stigli Stjepan Kljujić, član Predsjedništva BiH i predsjednik HDZ-a BiH, ministar obrane Jerko Doko, te zastupnici u skupštini BiH Mate Boban, Mariofil Ljubić, Zdenko Čosić i Ivica Lučić. Osim političkog vodstva su u Pologu bili i fratri iz Širokog Brijega, gvardijan samostana fra Mladen Hrkać, te kapelani fra Ante Marić i fra Vinko Mikulić, koji su u više navrata spriječili eskalaciju prosvjeda i nastanka sukoba prosvjednika i vojske. Primjer eskalacije bi primjerice bilo Kljujićevo prenošenje zahtjeva vojske prosvjednicima, koji bi se morali razići prije pada noći. Prva noć u Pologu je protekla mirno zahvaljujući dogovoru vojnog i općinskog vodstva, te mostarske i širokobriješke policije; budući da su se tenkovi nalazi u mostarskoj, a prosvjednici u širokobriješkoj općini, obje policije su morale djelovati.⁵

⁴ T. Čuljak, 2003, 69, 75-76.

⁵ V. Stojkić, 2020, 85-88.

U međuvremenu su, s obzirom da se vijest o tenkovima proširila po cijeloj zapadnoj Hercegovini, po Mostaru građani digli barikade na više punktova, najznačajnija od kojih je bila ona na Balinovcu. Upravo je ta barikada izazvala probleme drugog dana prosvjeda, jer prosvjednici na Balinovcu nisu dali da se dostavi hrana vojsci u Pologu. Tadašnji načelnik mostarske policije, Viktor Stojkić, odbija provesti naredbu i rastjerati građane sa Balinovca. Cijeli drugi dan su obilježili pregovori o puštanu kamione s hranom do Pologa, no prosvjednici su to odbijali jer su u nekim kamionima, osim hrane, pronašli i gas maske, te dimne bombe. Kamioni s hranom su naposljetku povučeni s Balinovca, te je hrana vojsci u Pologu dostavljena helikopterima. ⁶

Treći je dan započeo pregovorima Stjepana Kljujića i Jerka Doke, s predstavnicima JNA, koji su zahtijevali propuštanje vojske u Pologu. Istovremeno su helikopterskim desantima niški specijalci zauzeli Vranić, Crnač i Dužice, s ciljem micanja barikada i deblokade kolone. Situacija je postala toliko napeta da su u Polog stigli i najviši državni dužnosnici, uključujući Aliju Izetbegovića, koji su bezuspješno pokušali postići dogovor. Situacija je razriješena tek kada se prosvjednicima obratio hrvatski predsjednik Franjo Tuđman, koji je naglasio uspješno ostvareni cilj i besmislenost daljnje blokade. ⁷ A uspjeh prosvjednika je stvarno bio velik: zaustavljeno je premještanje JNA na povoljnije pozicije, čime bi joj bio omogućen lakši prodor u Hrvatsku i presijecanje Dalmacije na pola. ⁸

⁶ V. Stojkić, 2020, 88-92.

⁷ V. Stojkić, 2020, 92-94.

⁸ T. Čuljak, 2003, 69-70.

2.2. „Ovo nije naš rat“

Ljeto je u Bosni i Hercegovini prošlo relativno mirno, ali zato se situacija u Hrvatskoj i Sloveniji rasplamsavala. Obje države su 25. lipnja proglasile svoju nezavisnost i odcijepljene od Jugoslavije, na što je međunarodna zajednica, još uvijek ne prihvaćajući raspad Jugoslavije, donijela odluku o odgodi proglašenja neovisnosti na 3 mjeseca. Nedugo zatim je započeo i rat u Sloveniji, koji je završio nakon 10 dana i rezultirao povlačenjem JNA van slovenskih granica. U Hrvatskoj je, naprotiv, započeo otvoren rat JNA, te njima priključnih hrvatskih Srba, protiv hrvatske države.⁹ U takvim okolnostima BiH nije bila u centru pažnje međunarodne zajednice, niti su događaji unutar BiH dobivali na važnosti, ali i to će se uskoro promijeniti.

Jedan od takvih događaja se zbio 19. rujna, kada se JNA, tj. Užički i Titogradski korpusi, popunjeni uglavnom srpskim i crnogorskim rezervistima, iz istočne Hercegovine nenajavljeno zaputila prema zapadnoj, te se “stacionirala” u Mostaru i dolini Neretve. Ono što je ovaj potez činio još problematičnijim jest činjenica kako među građanima, a i mostarskim političarima, nije postojao konsensus oko potpore, odnosno osude dolaska JNA u Mostar, s obzirom da je veliki broj građana podupirao srpske i projugoslavenske opcije. Dolaskom JNA u dolinu Neretve su započela su maltretiranja civila nesrpske nacionalnosti, pucanje po naseljima u kojima su rezervisti bili stacionirani, te je počinjavana materijalna šteta. U istom se mjesecu, točnije 17. rujna, dogodio i poznati okršaj civila i vojnika JNA kod Posušja, pri čemu je poginuo jedini preživjeli pripadnik Bugojanske skupine, Ludvig Pavlović.¹⁰

⁹ T. Čuljak, 2003, 39-42.

¹⁰ V. Stojkić, 2020, 160-162.

Na širem političkom planu dolazi do osnivanja tzv. SAO, odnosno Srpskih autonomnih oblasti, po BiH. Po sličnom principu kao i u Hrvatskoj, osnivane su po regijama; na prostoru Hercegovine je osnovana SAO Hercegovina, u koju su ušle općine Trebinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Ljubinje, Kalinovik, Rudo i Čajniče. Vlada SR BiH je formiranje oblasti proglasila protuustavnima, ali to u konačnici nije imalo nikakvog efekta.¹¹

Listopad je započeo koordiniranim napadom JNA na Dubrovnik (1. listopada), na putu prema kojem se našlo Ravno, selo u Popovom polju u južnoj Hercegovini, koje je središnje naselje Hrvata toga kraja. JNA je sva hrvatska sela, uključujući Ravno, zapalila i u potpunosti uništila.¹² Napad se dogodio kao preventiva isteka moratorija međunarodne zajednice o samostalnosti hrvatske države (7. listopada), nakon čega je proglašena neovisnost Republike Hrvatske.¹³ U BiH se, u međuvremenu, političko stanje nije bitno promijenilo. SDA, HDZ i SDS su imali različita viđenja o budućnosti države: SDS je, kao vodeća srpska stranka, zagovarala ostanak u Jugoslaviji, HDZ i Hrvati su zagovarali neovisnost BiH, a vodstvo SDA je bilo neodlučno.¹⁴ Nakon svega što se dogodilo u BiH je predsjednik SDA, Alija Izetbegović, 6. listopada 1991. godine, izjavio kako građani nisu u stanju spriječiti krvoproliće, osim ako odbiju sudjelovati u “ovom bezumlju”. Govor je sročan tako da nigdje nije konkretno spomenuto ni tko koga napada, ni o kakvom se ratu radi, niti gdje se događa; Hercegovina, kao ni Ravno, se uopće ne spominju. Alija je govor završio poznatom rečenicom: “Zapamtite, ovo nije naš rat. Neka ga vode oni koji žele da ga vode. Mi ne želimo taj rat. Pomozite nam, dakle, zajedno sa

¹¹ V. Stokjić, 2020, 163.

¹² D. Marijan, 2018, 82.

¹³ V. Stokjić, 2020, 183.

¹⁴ V. Stokjić, 2020, 159.

nama, učinite sve da sačuvamo mirnu Bosnu.“ Iz ovoga postaje jasnije zašto su Muslimani niti godinu dana kasnije skroz nespremni dočekali rat.¹⁵

U periodu od 10. do 14. listopada je došlo do previranja na političkoj sceni BiH: u skupštini SR BiH održana je osma zajednička sjednica njenih vijeća, a jedna od tema je bila rješavanje jugoslavenske krize. SDA je u svom “Memorandumu” dala mogućnost proglašenja neovisnosti i odvajanja od Jugoslavije, na što SDS burno reagira. Glasanjem je usvojen “Memorandum” i odluka kako BiH neće ostati u Jugoslaviji bez Hrvatske i Slovenije, te kako neće priznavati odluke njenih izvršnih tijela. Srpske su stranke, predvođene SDS-om, 24. listopada odgovorile osnivanjem Skupštine srpskog naroda u BiH, uvod u ono što će nepuna tri mjeseca kasnije postati Srpska Republika BiH, tj. Republika Srpska.¹⁶

Studen je u Hrvatskoj obilježen padom Vukovara i masakrom u Škabrnji; Jugoslavija se nastavlja raspadati proglašenjem makedonske neovisnosti 17. studenog, a BiH se nastavlja politička previranja. Srbi 9. i 10. studenog održavaju “plebiscit srpskog naroda u BiH”, na kojemu se oko 1.2 milijuna građana izjasnilo za Jugoslaviju u kojoj bi bile Srbija Crna Gora i SAO Krajina. Sljedećih nekoliko dana je Skupština srpskog naroda u BiH donijela više odluka kojima je verificirala formaciju srpskih autonomnih oblasti u BiH, priznala postojanje onoga što će za mjesec dana postati Republika Srpska Krajina, te započela pripreme za proglašenje Srpske Republike BiH. Hrvatski korpus također ne miruje, te 18. studenog, isti dan kada je i pao Vukovar, proglašava Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu, zbog očuvanja i obrane hrvatskog naroda u BiH, s Matom Bobanom kao njenim prvim predsjednikom. S druge strane granice, točno 20 dana nakon osnutka Herceg-Bosne, dolazi do potpisivanja ugovora hrvatske Vlade i JNA, o povlačenju

¹⁵ D. Marijan, 2018, 82.

¹⁶ V. Stojkić, 2020, 188.

postrojbi JNA iz Hrvatske. Ovo je bila dijametralna suprotnost u odnosu na stanje u BiH, jer je u dijelu te države, kao što su Mostar i dolina Neretve, JNA de facto vršila okupaciju.

¹⁷ Umjesto da trenutnu situaciju razriješi, Alija Izetbegović, u sastancima s generalom Veljkom Kadijevićem, daje potporu JNA i govori kako je ona “stabilizirajući faktor”. ¹⁸

Sve se odvijalo točno po planu Srba i JNA.

¹⁷ V. Stojkić, 2020, 217-222, 245.

¹⁸ D. Marijan, 2018, 84.

3. 1992.

Nova je godina započela potpisivanjem Sarajevskog primirja 2. siječnja, kojega su, uz posredovanje izaslanika glavnog tajnika UN-a Cyrusa Vancea, potpisali predstavnici Republike Hrvatske i predstavnici JNA. Dogovoreni prekid ratovanja je odgovarao objema stranama; jedni i drugi su trebali reorganizirati svoje snage.¹⁹ JNA je u tom pogledu počela razmještati svoje postrojbe po BiH, koje bi uz pomoć lokalnog srpskog stanovništva i dijela Teritorijalne obrane, osigurale teritorije i ciljeve koji su donešeni na sjednici Narodne skupštine Republike srpskog naroda: 1. državno razgraničenje od druga dva naroda, 2. koridor između Semberije i Bosanske krajine, 3. koridor u dolini Drine i brisanje te rijeke kao granice između srpskih država, 4. uspostavljanje granice na Uni i Neretvi, 5. podjela Sarajeva na srpski i muslimanski dio, te 6. izlaz Srpske Republike BiH na more.²⁰ Srbi su još 9. siječnja proglasili Srpsku Republiku Bosne i Hercegovine, kako bi pokušali onemogućiti međunarodno priznanje BiH.²¹ Tom prilikom 13./14. veljače Peter Carrington i Jose Cutilero započinju pregovore s predstavnicima triju naroda kako bi pronašli novo rješenje za BiH: po njihovom planu došlo bi do unutarnje podjele BiH na tri konstituirajuće jedinice, od kojih bi muslimanska jedinica činila 52 općine, odnosno 44% teritorija države, srpska 37 općina, također 44%, te hrvatska 20 općina, tj. 12% teritorija BiH. Sporazum su potpisali predstavnici sva tri naroda, ali je Alija Izetbegović, predstavnik muslimanske strane, svoj potpis kasnije

¹⁹ D. Marijan, 2020, 221.

²⁰ D. Marijan, 2018, 85.

²¹ V. Stojkić, 2020, 266.

povukao, jer je vjerovao da može postići stvaranje unitarne BiH sa muslimanskom većinom.²²

Referendum o neovisnosti je održan 29. veljače i 1. ožujka, na kojemu se 63,95% ukupnog broja glasača izjasnilo za neovisnost Bosne i Hercegovine. Srpski glasači se nisu odazvali referendumu i velikoj su ga većini bojkotirali, što je samo ukazivalo na suprotstavljajuće interese Srba, s jedne strane, te Hrvata i Muslimana s druge. Stvarno stanje na terenu do tog trenutka je odražavalo rezultate referenduma, primjerice, u Mostaru se JNA još od početka godine ponašala neovisno od gradske vlasti, te narušavala javni red i mir, ugrožavala promet, maltretirala građane i policiju. Najveći je problem bio što su sve više pokušavali zauzeti dominante kote u i oko grada, između ostalog i prostorije MZ Kruševo (plato Kruševa je bilo bitno imati pod kontrolom, ako se mislilo kontrolirati aerodrom).²³ Sve je to dovelo do sastanka predstavnika JNA i lokalnih dužnosnika u Kruševu (2. veljače) kako bi se razriješile napetosti, no JNA je u tajnosti izvršila napad na selo za vrijeme trajanja sastanka, koji je odbijen isključivo zbog organiziranosti i otpora lokalnog stanovništva.²⁴ Sasvim se slučajno istog dana dogodila smjena političkog vodstva Hrvata BiH, kada je na sjednici Središnjeg odbora HDZ-a BiH u Širokom Brijegu dotadašnji predsjednik Stjepan Kljuić podnio ostavku na mjesto predsjednika stranke.²⁵

²² V. Stojkić, 2020, 325.

²³ V. Stojkić, 2020, 193.

²⁴ V. Stojkić, 2020, 292-295.

²⁵ V. Stojkić, 2020, 301-302.

3.1. Vrhunac krize

Bosna i Hercegovina svoju neovisnost proglašava 3. ožujka, ali da bi ona dobila međunarodno priznanje morala je riješiti unutarnje stanje u državi. Tim je povodom i izrađen Cutileirov, odnosno Carrington-Cutileirov plan, s kojeg je Alija Izetbegović povukao potpis, nekoliko dana nakon što ga je potpisao. Neovisno o proglašenju vlastite neovisnosti, početkom ožujka izbijaju veći sukobi koji najavljuju početak otvorenog rata. U Sarajevu su Srbi 2. ožujka podigli barikade kao reakciju na ubojstvo srpskog svata dan ranije. Krajem istog mjeseca izbijaju sukobi u Posavini i Bijeljini. U Mostaru kriza dolazi do vrhunca, bilo je samo pitanje trenutka kada će se ona pretvoriti u otvoreni sukob. Cilj JNA je bila neutralizacija mostarske policije, koja je bila jedini jamac ostanka stanovništva; u slučaju da policije nema, stanovništvo bi u većinskoj mjeri otišlo iz Mostara i okolnih naselja, te time prepustilo JNA i lokalnim Srbima kontrolu nad gradom. Građani djeluju samoinicijativno i postavljaju barikade u gradu i naseljima južno od grada koje sprječavaju djelovanje JNA. Na neke od tih barikada reagiraju srpski civili, koji postavljaju svoje barikade, te ulaze u sukob s ostalim građanima, te s mostarskom policijom. Nakon niza sastanaka neuspješnog ishoda, uključujući onaj 25. ožujka, kada je sudjelovala i delegacija vlade SR BiH, znalo se da JNA ima, kako u Mostaru, tako i u ostatku BiH, planove koje su namjeravali provesti.²⁶

3.2. Oružane snage i sudionici

Vojne snage u BiH su činile vojske i paravojske koje su uglavnom bile podijeljene po nacionalnim osnovama. Ono što je zanimljivo za primijetiti jest da je svaka strana,

²⁶ V. Stojkić, 2020, 324-333.

osim hrvatske, sve ostale vojne formacije proglašavala paravojnim formacijama: Srbi su paravojskama proglašavali sve van JNA i srpskog dijela TO, a Muslimani sve van muslimanskog dijela TO. Najveće vojne formacije, koje su djelovale do kraja rata, su bile HVO, ARBiH i VRS.²⁷

Hrvatsko vijeće obrane je osnovano u Mostaru 8. travnja 1992. godine kao vojno tijelo obrane hrvatskog naroda. Taj se datum uzima kao službeni datum ustrojstva HVO-a, iako je od 1991., preko općina gdje je vlast imao HDZ, te preko TO i policije gdje su Hrvati bili većina, postojao organizirani oblik paravojnih formacija. Upravna i operativna tijela HVO-a su bile Operativne zone, tj. od 1993. zborna područja, koje su osnovane radi boljeg i organiziranijeg funkcioniranja postrojbi na određenom području. Postojale su ukupno četiri operativne zone, Jugoistočna Hercegovina, Sjeverozapadna Hercegovina, Srednja Bosna i Posavina, čija su imena 14. listopada 1993. promijenjena u zborna područja; Mostar, Tomislavgrad, vitez, te Orašje, ali je zadržana ista podjela i struktura. Za ovaj rad su najbitnije prve dvije zone, s obzirom da većinom obuhvaćaju prostor Hercegovine. Operativna zona Jugoistočna Hercegovina osnovana je za općine zapadne Hercegovine (kratko joj je prethodila Operativna grupa Jugoistočna Hercegovina, od travnja do kolovoza 1992.), osim za općine Konjic, Jablanicu i Posušje, od kojih će prve dvije u siječnju 1993. biti priključene ovoj operativnoj zoni. Zapovjedništvo, koje se sastojalo od generala Slobodana Praljka, brigadira Zdravka Andabaka, pukovnika Draga Poljaka i brigadira Miljenka Lasića, se u početku nalazilo u Međugorju, da bi se kasnije prebacilo u Mostar. Operativna zona Sjeverozapadna Hercegovina je obuhvaćala općine jugozapadne Bosne, južnog dijela srednje Bosne, te sjeverne Hercegovine. Zonom su zapovijedali pukovnici Željko Šiljeg i Zvonimir Skender, iz sjedišta u Tomislavgradu. Vojne postrojbe su bile organizirane u bojne ili brigade, koje su od sredine 1993. po

²⁷ D. Marijan, 2018, 167.

sastavu uglavnom bile vezane za općine iz kojih potječu. Bitno je napomenuti da su brigade gotovo uvijek imale manje ljudi i oružja od propisane količine. Postojale profesionalne postrojbe manjih veličina, poput pukovnije Ante Bruno Bušić u Posušju, bojne Ludvig Pavlović u Čapljini, te ATG Baja Kraljević i Kažnjeničke bojne iz Širokog Brijega.²⁸

Posebno vojno tijelo su činile Hrvatske obrambene snage, tj. HOS, koji je djelovao neovisno od HVO-a. Postojala su dva stožera koja su vodila organizaciju HOS-a, jedan u Bosni, te jedan u Hercegovini, kojemu je sjedište bilo u Ljubuškom, a koji je bio pod zapovjedništvom generala Blaža Kraljevića i brigadira Stanka Primorca. Raspad HOS-a je započeo 9. kolovoza 1992., nakon pogibije Blaža Kraljevića na punktu kod Kruševa, a do kraja iste godine su njegove formacije podijeljene i integrirane u HVO i ARBiH.²⁹

Muslimanska vojna organizacija nije započela preko TO, kao kod HVO-a i VRS-a, već preko Patriotske lige, koja je navodno osnovana 1. ožujka 1991. u Sarajevu, kao paravojno krilo SDA.³⁰ Do reorganizacije je došlo u travnju, nakon eskalacije rata, kada se ukida Republički štab TO i osniva Štab TO, kome je zapovijedao Musliman, i po jedan Hrvat i Srbin, kao njegovi pomoćnici, da se zadovolji norma zapošljavanja na nacionalnoj razini. Službeno se dan osnutka ARBiH obilježava 15. travnja, jer je tada navodno došlo do ujedinjenja TO i dobrovoljačkih postrojbi. U rujnu 1992. dolazi do osnutka pet korpusa, od kojih je 4. korpus imao zonu djelovanja na širem području Mostara, u Jablanici, Konjicu, te istočnim dijelom općine Prozor. Njime su zapovijedali Arif Pašalić, Sulejman Budaković i Ramiz Drekočić. Postojao je i 6. korpus sa sjedištem u Konjicu, osnovan u travnju 1993. i ugašen početkom 1994. godine, kao pokušaj skidanja

²⁸ D. Marijan, 2018, 169-174.

²⁹ D. Marijan, 2020, 114.

³⁰ D. Marijan, 2020, 117.

odgovornosti sa 4. korpusa za napad na HVO u Konjicu. Same vojne jedinice ARBiH su u početku bile neujednačenog sastava i veličine, tek kasnije prelaze na brigadni sustav.³¹

Vojska Republike Srpske Bosne i Hercegovine, kasnije preimenovana u Vojsku Republike Srpske, tj. VRS, je nastala spajanjem postrojbi JNA s dijelom TO na prostorima na kojima su Srbi činili većinu. Vrhovni zapovjednik VRS je bio predsjednik Republike Srpske Radovan Karadžić, koji je svoje ovlasti zapovijedanja prenio na Glavni štab, čiji je komandant bio general Ratko Mladić. VRS je preuzela strukturu vojnih jedinica i organizacije JNA, tako da je zadržala podjelu po korpusima, uz iznimku preimenovanja istih (primjerice, Bilećki je korpus u svibnju 1992. postao Hercegovački).

32

³¹ D. Marijan, 2018, 181-184.

³² D. Marijan, 2020, 115-116.

4. Početak ratnih djelovanja

4.1. Dolina Neretve

Stanje je početkom travnja bilo kaotično i sve se više dalo naslutiti kojim će se smjerom događaji razvijati. Otvoren sukob Srba i Muslimana je započeo 1. travnja, ulaskom JNA u grad Bijeljinu.³³ ali u Hercegovini on traje već deset dana, jer JNA 21. ožujka napada Gornje Hrasno kod Neuma, ali je satnija 116. brigade iz Metkovića, s dijelom 4. brigade ZNG-a, napala srpske položaje i pomakla liniju obrane tako da je Gornje Hrasno ostalo van opasnosti. JNA je 25. ožujka pokušala vratiti izgubljene položaje, ali bez uspjeha.³⁴ U Mostaru je stanje ozbiljno, dolazi do pucnjava između pripadnika policije i JNA, koja također kontrolira sve dominante kote oko grada, osim Žovnice, Galca i Planinice, s kojih oružjem provociraju prolaznike. Do velike eksplozije cisterne na Sjevernom logoru dolazi 3. travnja, pri čemu pogiba dvoje ljudi; katedrala je u više navrata pogođena puščanim metcima i granatama. Povod za napad JNA na Mostar i dolinu Neretve je međunarodno priznanje BiH, koje se dogodilo 7. travnja, isti dan kada je raketiran Široki Brijeg. Od tog trenutka su započeta granatiranja naselja sjeverno i južno od Mostara, pogotovo kruševskih sela, da bi tri dana kasnije postrojbe JNA iz pravca Berkovića i Pijesaka krenule na Neretvu.³⁵

Razne jedinice koje su sudjelovale u borbama u sklopu HVO-a su djelovale pod OG Jugoistočna Hercegovina, koje su uglavnom činili pripadnici bivše TO, manje

³³ D. Marijan, 2018, 83.

³⁴ D. Marijan, 2020, 239.

³⁵ *Razvoj političkih i vojnih priprema napada ABiH na HVO u središnjoj Bosni i dolini Neretve 1992-1994 – Mostar: ofanziva ABiH na HVO „Neretva 93“ – Dragovoljci iz Hrvatske (HV) u ABiH i HVO i ine istine: činjenice*, 2010, 80-81.

dobrovoljačke skupine iz Hrvatske i pripadnici HOS-a. Jedan dio HVO-a su činili i Muslimani, koji su u Mostaru osnovali Samostalni mostarski bataljun. JNA je na Neretvi imala angažiran Bilećki korpus, koji je još sredinom ožujka zamijenio Užički, pod kojim su bile 10., 13. i 472. motorizirana brigada, 172. brdska brigada, te nekoliko manjih postrojbi i garnizon u Čapljini, koji je bio napušten. U borbama su također sudjelovali i dijelovi Podgoričkog korpusa, i to s ciljem da se neutralizira Stolac i uspostavi linija Mostar - Čapljina - Hutovo - zapadna granica polja. Oni su 10. travnja bez otpora zauzeli Stolac i 13. izbili na Stolove i ugrozili liniju obrane Gornje Hrasno - Donje Hrasno. Stolove su nakon tri dana ratovanja obranile 116. brigada HV-a, po jedna bojna iz 113. i 114. brigade HV-, te jedna stolačka bojna. Istovremeno, na sjevernom dijelu bojišta snage Bilećkog korpusa 10. napadaju duž cijelog toka Neretve do Čapljine, time uzrokujući povlačenje HVO-a Čapljina s područja Domanovića na lijevu stranu Neretve dan poslije, čime ona postaje linija fronte svugdje, osim u Mostaru. Jedino uporište JNA na lijevoj obali je u vojarni kod Čapljine, koju 17. travnja napadaju HOS Ljubuški i pukovnija Kralj Tomislav. Vojarna pada 24., pri čemu se dio vojnika predaje, a dio biva izvučen akcijom JNA.³⁶ Tokom ofenzive su zabilježena bježanja stanovništva na područja koje je kontrolirao HVO: 11. dolazi do velikog bijega hrvatskog i muslimanskog naroda s Dubravske visoravni, čiji je jedini spas prelazak rijeke u čamcima kod Počitelja, jer Srbi u Tasovčićima nisu dopuštali prelazak preko mosta u Čapljinu. Do 17. se oko 10 tisuća hrvatskih izbjeglica smjestilo u makarskom primorju, te na Hvaru i Korčuli. Najteže je bilo u Mostaru, gdje JNA nije kontrolirala zapadni dio grada, ali jest skoro sva okolna brda s njih je redovno pucano i granatirano po gradu. Topovskom je granatom 14. travnja pogođena katedrala, 19. General Momčilo Perišić prijeti potpunim razaranjem Mostara;

³⁶ D. Marijan, 2020, 237-241.

od tada su granatiranja gotovo svakodnevna.³⁷ JNA je 21. travnja opet pokušala probiti hrvatske linije kod Stolova i prodrijeti do mora, ali je nakon manjih uspjeha ofenziva 26. i 27. obustavljena.³⁸

Na širem političkom planu dolazi do potpisivanja sporazuma u Grazu, tj. sporazuma Boban-Karadžić, potpisanog od strane Mate Bobana, predsjednika Herceg-Bosne i budućeg predsjednika HDZ-a BiH, te Radovana Karadžića, predsjednika Republike Srpske. Sporazum se sastojao od šest točaka, gdje se razmatraju granice srpske i hrvatske nacionalne jedinice u Hercegovini (oko kojih nije postignut dogovor), dogovoreno je da će vlasništvo teritorija Kupres i Posavina odlučiti arbitraža europske zajednice, te primirje između hrvatskih i srpskih oružanih snaga u BiH, koje bi stupilo na snagu 6. svibnja u 24:00 sata. Sporazum je izazvao negativne reakcije čelnika zapadnih zemalja, u prvom redu SAD-a, koji su optuživali hrvatsku stranu za surađivanje sa Srbima bez da se zvalo Muslimansku delegaciju, te za dijeljenje BiH.³⁹ Ovo je kasnije poslužilo Muslimanima kako bi mogli Hrvatsku svrstati u isti koš sa Srbijom, tj. proglasiti Hrvatsku i Hrvate agresorom na BiH, a sebe jedinim braniteljima. Takva se teza provlači i dan danas u političkim krugovima pa i svakodnevnim razgovorima.⁴⁰ Ovaj sporazum nije bio ništa nego pokušaj postizanja dogovora, jer su Muslimani kroz 1991. i 1992. ili ignorirali hrvatske pozive za sklapanje vojnog saveza i međusobne suradnje, ili su donosili odluke koje su bile u totalnoj suprotnosti sa stvarnošću. To odlično prikazuje odluka Predsjedništva od 9. travnja, kojom je naređeno da se svi vojni sastavi jave lokalnom

³⁷ *Razvoj političkih i vojnih priprema napada ABiH na HVO u središnjoj Bosni i dolini Neretve 1992-1994 – Mostar: ofanziva ABiH na HVO „Neretva 93“ – Dragovoljci iz Hrvatske (HV) u ABiH i HVO i ine istine: činjenice*, 2010, 82-85.

³⁸ D. Marijan, 2020, 242.

³⁹ *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, 2013, 122-127.

⁴⁰ L. Marković, 2022, 13-15, 217-219.

stožeru TO kako bi se mogli staviti pod zajedničku komandu; oni koji bi se usprotivili, bili bi proglašeni paravojsnim formacijama. Problem je što su iz ove naredbe izuzete snage MUP-a i JNA, što ne pokazuje samo da JNA nije smatrana agresorom, nego da su ona i Srbija pozvane da riješe situaciju u BiH.⁴¹ A koliko je sam sporazum bio učinkovit svjedoči činjenica sporazuma svjedoči činjenica da borbe duž linije fronte nisu prestale, dapače JNA je 12. svibnja zauzela Bijelo Polje sjeverno od Mostara, a 13. je uspjela prijeći na lijevu obalu Neretve.⁴²

4.2. Kupres

Značaj Kupresa i kupreške visoravni je i hrvatskoj i srpskoj strani bio od veoma velike važnosti: onaj tko ga kontrolira ima olakšan put u prodoru prema Dalmaciji i obrnuto.⁴³ Osnova za borbe u Kupresu nije bila samo strateška, već i demografska. Po jugoslavenskom popisu iz 1991. u Kupresu je živjelo 9618 stanovnika, od čega se Srbi činili 4864, tj. 50,57%, Hrvati 3813, tj. 39,64%, Muslimani 802, tj. 8,33%, a ostali 139, tj. 1,43% stanovništva.⁴⁴ Zadatak 30. partizanske divizije je bio staviti pod svoje zapovjedništvo sve postrojbe koje podržavaju JNA na širem području od, koje je uključivalo i Kupres, za kojeg je bila zadužena 19. partizanska brigada i dijelovi 13. partizanske brigade. Ona je bila zadužena za osiguravanje prijevoja Malovan i Kupreških vrata, dva strateški vrlo bitna punkta. Prijevoj Malovan je bitan za Srbe preko njega ide cesta za Glamoč, ali i za Hrvate, jer Gornji i Donji Malovan, kao najveća srpska sela u Kupresu, presijecaju kompaktan pojas hrvatskih sela od Šuice do Kupresa. Time su

⁴¹ D. Marijan, 2018, 99-102.

⁴² D. Marijan, 2020, 239.

⁴³ D. Marijan, 2020, 233.

⁴⁴ Z. M. Jelić i P. Kolakušić, 2020, 63.

zapravo hrvatska sela oko Kupresa bila okružena srpskim, a u isto vrijeme su srpska sela oko Malovana bila okružena hrvatskim selima.⁴⁵ Komanda 30. divizije 2. travnja piše zapovijedi za napad, ali ih je sljedeći dan preduhitrio HVO i iz pravca Šuice napada Donji Malovan, koji je 4. travnja, skupa s Kupreškim vratima, stavljeno pod nadzor. Bataljon 19. partizanske brigade je bio okružen i pred padom. JNA dovodi velika pojačanja na sjever općine (broj boraca je narastao na ukupno 6000 ljudi, uključujući tenkove), ali HVO, ojačan skupinom bojne Zrinski i vodom 4. brigade ZNG-a razbija srpsku obranu na liniji Blagaj - Zlosela i ulazi u Kupres. Novoosnovana Operativna grupa 11, koju su činile sve postrojbe JNA oko Kupresa, 10. travnja napada hrvatske postrojbe sa zapadne strane općine, na pravcu Kupres - Gornji i Donji Malovan. Sljedećeg dana se satnija TO Posušje povlači prema Šuici, a njih slijedi ostatak hrvatskih postrojbi, gdje uspostavljaju novu liniju obrane. U borbama za Kupres je sa hrvatske strane poginulo 160 ljudi, od čega 19 civila. Gubitci JNA i srpskog TO-a su, prema podacima JNA, 45 poginulih i 111 nestalih, a prema kasnijim podacima VRS, 85 poginulih i 154 nestalih.⁴⁶

4.3. Livno

Livno se nalazi u jugozapadnom dijelu BiH, između općina, Tomislavgrad, Kupres, Glamoč i Bosansko Grahovo. Po popisu stanovništva iz 1991. U samoj općini Livno nije živjelo puno Srba; od 40600 stanovnika, oni su činili 3913, tj. 9,63%, od čega je dobar dio bio nastanjen u selima prema Bosanskom Grahovu.⁴⁷ Nakon pada Kupresa i neuspješnog napada na Šuicu, Prva taktička grupa Kninskog korpusa 13. travnja napada Livno na pravcu Glamoč - prijevoj Korićina - Priluka, te na pravcu Glamočko polje -

⁴⁵ D. Marijan, 2000, 13-19.

⁴⁶ D. Marijan, 2020, 233-235.

⁴⁷ Z. M. Jelić i P. Kolakušić, 2020, 66.

Strmica. Prvi napad su odbile manje snage 4. brigade ZNG-a i HOS-a, te jedne satnije HVO-a. Drugi su odbili pripadnici Specijalnih postrojbi Glavnoga stožera HV-a, dragovoljci iz Hrvatske, te lokalne snage. TG-1 je, uz pomoć dijelova 11. motorizirane brigade, 23. travnja iz pravca Bosanskog Grahova glavninom snaga napala na pravcu Čaprazlije - Rujani - Livno, a ostatkom u smjeru Čelebić - Livno. Oba su napada zaustavljena, prvi uz pomoć pojačanja u vidu taktičke skupine 2. brigade ZNG-a. Nakon tih poraza Kninski korpus na toj liniji fronte prelazi u obranu, a HVO liniju brani novoosnovanom brigadom Petar Krešimir IV., uz pomoć par skupina HV-a.⁴⁸

4.4. Operacija Čagalj

Nakon oslobađanja Slanog odlučeno je velikom vojnom operacijom razbiti srpske snage na području između Hutova blata i Neretve i ovladati tim prostorom. Hrvatske su postrojbe bile organizirane u dvije skupine: BG-1 na području Čapljine i BG-2 na području Metkovića. U Mostaru se 4. bojna nalazila na području Balinovca, 1. bojna u Đubranima, 2. bojna na Rudniku, 3. bojna u Vrdima, 5. bojna u Ilićima, Kažnjenička bojna u Širokom Brijegu, Poskok bojna na Galcu, Samostalni mostarski bataljun u središnjem dijelu, satnija Orlac u Orlacu, te vod MUP-a u Drežnici, sa pripadajućim topništvom i minobacačima. Operacija Čagalj, poznata i kao Lipanjske zore, započela je u noći sa 6. na 7. lipnja, kada su preko Neretve prebačene skupine vojnika HV-a i HVO-a, te su tokom dana oslobođena sela Klepci, Klepašnica, Ševaš Njive, Počitelj i Prebilovci. a 8. su oslobođeni Tasovčići, Hotanj i Domanovići.⁴⁹ Srpski vojnici u povlačenju preko Dubrava pale sve za sobom: tomu kao dokaz su zapaljene kuće na Dubravama, te crkve

⁴⁸ D. Marijan, 2020, 235-237.

⁴⁹ D. Marijan, 2020, 244-245.

u Domanovićima i Aladinićima (ovu su navodno zapalili Muslimani). Do 13. su oslobođeni Aladinići, Crnići, Pijesci i Stolac, a 15. Hodovo; tu je zadržana linija fronte sve do kraja operacije.⁵⁰

Jutarnjim granatiranjem mostarskih brda, kao i Sjevernog logora, započela je operacija u Mostaru. HVO je već popodne 11. vratio Jasenicu i Rodoč, te kontrolirao cijelu desnu obalu grada do Raštana, ali ne i Raštane. Kažnjenička bojna osvaja brdo Orlovac i položaje južno od Mostara istog dana. Srbi se do jutra 12. travnja povlače na lijevu obalu Neretve i dižu u zrak most u Bišće polju, čime je Stari most ostao jedini čitav most u gradu. Tijekom 12. lipnja su odrađene operacije čišćenja grada i industrijske zone, a u noći sa 13. na 14. su uspostavljeni mostobrani istočno od Neretve. Ujutro 14. lipnja je HVO oslobodio Bunu južno od Mostara, a do kraja 16. su oslobođeni Blagaj i Gnojnice, te je uspostavljena linija na crti Busak-Vranjevići-Ravnice. U gradu je 14. i 15. je osvojeno područje između sjevernog i južnog logora, da bi se, nakon kraćih prestrojavanja, 17. lipnja postrojbe iz grada spojile s onima u naseljima južno od Mostara, nakon čega se Srbi povlače na prostor Podveležja. Fokus napada je potom prebačen na sjeverni dio općine, osiguravanjem mosta u Drežnici i hidroelektrane Grabovica. Sa 18. na 19. je prijeđena Neretva kod Bijele i uspostavljen mostobran, a tokom dana je napadnuta linija od Bijele do Vrapčića na jugu. Do kraja dana je uspostavljena i osigurana linija Vrapčići-Potoci-Željuša-Humilišani-Zelenika, nakon čega je uslijedila stanika za reorganizaciju. Napad je ponovno pokrenut 22. lipnja, ovog puta na Podveležje, te su snage HVO u sljedeća tri dana preuzele kontrolu nad nekim kotama na liniji srpske obrane, ali Srbi 26. protunapadom razbijaju hrvatsku liniju Polja-Dražnjača, koju je HVO

⁵⁰ *Razvoj političkih i vojnih priprema napada ABiH na HVO u središnjoj Bosni i dolini Neretve 1992-1994 – Mostar: ofanziva ABiH na HVO „Neretva 93“ – Dragovoljci iz Hrvatske (HV) u ABiH i HVO i ine istine: činjenice*, 2010, 89-92.

uspio stabilizirati u Patkovićima. VRS pokreće posljednji napad 8. srpnja i do 10. uspijeva ovladati cijelim prostorom Podveležja.⁵¹

4.5. Južno bojište do kraja 1992. godine

Tokom ljeta je HV osigurao dubrovačko zaleđe i oslobodio Ravno i ostala hrvatska sela u Popovom polju, koje je JNA zapalila godinu dana ranije. Također je osigurana linija obrane 15 kilometara od Dubrovnika, uzduž cijele granice s BiH, i to unutar njenog teritorija. Hercegovački korpus je 15. kolovoza pokrenuo ofenzivu s ciljem izbijanja na lijevu obalu Neretve i poboljšanja položaja prema Dubrovniku. Napadi na Osojnik i Stolac, pokrenuti tog dana, nisu uspjeli, kao ni oni pokrenuti 21. i 26. kolovoza s ciljem osvajanja prostora od Bijelog Polja do Blagaja, čime je operacija obustavljena.⁵²

Posljednja operacija pokrenuta na južnom bojištu je bila Operacija Bura, čiji je cilj bilo sprečavanje očekivanog srpskog napada i odbacivanje srpske linije u istočnu Hercegovinu, gdje njihovo topništvo ne bi imalo mogućnost djelovati po gradovima zapadne Hercegovine. Operacija je započela 8. studenog i završena je nakon manjih uspjeha hrvatske vojske; iako je spriječen očekivani srpski napad, ipak nije postignut cilj ovladavanja Podveležjem.⁵³

⁵¹ D. Marijan, 2020, 245-247.

⁵² D. Marijan, 2020, 242-243, 248-250.

⁵³ D. Marijan, 2020, 251.

4.6. Sjeverna Hercegovina

Prostor sjeverne Hercegovine obuhvaća općine Prozor, Konjic i Jablanicu, od kojih je samo prva imala hrvatsku većinu (62%), a u druge dvije su Hrvati bili zastupljeni u postotku od 26 i 18,1 %, s tim da su jedino u Konjicu Srbi činili značajniji postotak u ukupnom broju stanovnika (15%).⁵⁴ One su u sklopu HVO 1992. pripadale OZ Sjeverozapadna Hercegovina; u Prozoru je djelovala brigada Rama, a brigada Herceg Stjepan u Konjicu i Jablanici. Muslimani su djelovali po strukturi općinskih štabova TO-a, a u studenome 1992. je taj prostor dodijeljen zoni djelovanja 4. korpusa. Oni su su Konjicu osnovali brigadu Suad Alić, u Parsovićima brigadu Neretvica, u Jablanici brigadu Neretva, te Samostalni bataljun Prozor u istočnom dijelu te općine. JNA je imala manja uporišta u Konjicu, oko kojeg su također osnovane manje srpske formacije u selima oko Konjica, koje su ušle u sastav Hercegovačkog korpusa. HVO je u suradnji s TO tokom svibnja ovladao većinom srpskih sela oko Konjica, te osigurao vojarne JNA, a Srbi su osigurali plato Borci južno od grada, gdje je uspostavljena linija fronte.⁵⁵

Nakon stabilizacije linije prema Srbima dolazi do sve većih tenzija među Hrvatima i Muslimanima, i od kolovoza, do sve češćih okršaja.⁵⁶ Do eskalacije opet dolazi u listopadu, kada se sukobi iz Srednje Bosne prelijevaju u Prozor, pri čemu su obje snage pokušale pomoći svojim i oslabiti protivnika. ARBiH donosi odluku o koncentraciji svojih postrojbi u dijelu općine s muslimanskom većinom, zbog čega brigada Rama mora preuzeti cijelu liniju obrane prema Srbima u Kupresu. Stanje se pogoršava nakon što su jedinici Vojne policije HVO-a, koja je trebala ići u Novi Travnik,

⁵⁴ Z. M. Jelić i P. Kolakušić, 2020, 147, 155, 172.

⁵⁵ D. Marijan, 2020, 253-255.

⁵⁶ *Hrvatsko – Muslimanski (Bošnjački) odnosi politički i vojni 1991. – 1995. i činjenice*, 2009, 162.

Muslimani u Uskoplju zapriječili prolaz, te je ona smještena u Prozoru, unatoč protivljenju lokalnih postrojbi Armije.⁵⁷ Nadređeni obaju strana su 22. i 23. listopada pozivali na pregovore radi razrješenja situacije⁵⁸, ali su isti prekinuti kada je napadnuta postrojba HVO u gradu. Muslimanske snage su do 25. listopada poražene i povukle su se do sela Here u kojem su organizirale liniju prema HVO-u.⁵⁹

⁵⁷ D. Marijan, 2018, 205-206.

⁵⁸ *Hrvatsko – Muslimanski (Bošnjački) odnosi politički i vojni 1991. – 1995. i činjenice*, 2009, 181-182.

⁵⁹ D. Marijan, 2018, 206.

5. 1993.

Početak 1993. godine je obilježila izrada Vance-Owenovog plana, kojeg su u Ženevi izaslanici Cyrus Vance i David Owen predstavili Hrvatima, Srbima i Muslimanima. Po njemu je BiH trebala biti podijeljena na deset provincija, od kojih bi po svaki narod dobio tri, a Sarajevo bi, kao posebna provincija, bilo posebnog statusa. Hrvatima bi pripale 3. odžačka, 8. mostarska i 10. travnička, Srbima 2. banjalučka, 4. bijeljinska i 6. nevesinjska, a Muslimanima 1. bihaćka, 5. tuzlanska i 9. zenička provincija. 4. siječnja je hrvatska strana potpisala sporazum u Ženevi, a Izetbegović je prihvatio samo onaj dio sporazuma koji je obuhvatio prestanak borbi i obustavu prometnu blokadu prema muslimanskom teritoriju. Kako bi sporazum službeno mogao stupiti na snagu trebao je biti potpisan 25. veljače u New Yorku i 25. ožujka u Ženevi, ali nedolaskom Srba on nije proveden.⁶⁰

U međuvremenu u Srednjoj Bosni dolazi do sve većeg broja okršaja Hrvata i Muslimana, da bi sredinom siječnja došlo do otvorenog rata Hrvata i Muslimana u Uskoplju. Uzrok tomu je pokušaj da ARBiH odsiječe HVO Srednje Bosne od snaga HVO-a u Hercegovini i jugozapadnoj Bosni. Uzrok rata s Hrvatima uopće je posljedica lošeg vođenja muslimanske politike i poraza od Srba tokom 1992. godine. Muslimansko vojno vodstvo, na čelu sa Seferom Halilovićem, počinje izrađivati planove o preseljenju muslimanskih izbjeglica iz Posavine i istočne Bosne u Srednju Bosnu na štetu Hrvata, kao i preuzimanje vojnih postrojenja u Srednjoj Bosni i Posavini, te naposljetku prodorom uz Neretvu uspostaviti koridor do mora.⁶¹ Kako bi se taj plan mogao ostvariti, prvo je

⁶⁰ T. Čuljak, 2003, 95-96.

⁶¹ T. Čuljak, 2003, 94.

trebalo maknuti s vlasti sve koje zagovaraju suradnju pa onda i u potpunosti prekinuti vojnu suradnju s HVO.⁶²

5.1. Konjic i Jablanica

Još od kraja 1992. je stanje u Jablanici bilo napeto zbog lažnih glasina o tome kako HDZ traži SDA Jablanice da prizna vlast HZ-HB. Od tada dolazi do višestrukih incidenata među vojnicima i civilima, čiji je vrhunac odluka općinskog štaba ARBiH Jablanice, po kojoj je jednak broj vojnika postavljeno prema liniji prema VRS-a kao i prema HVO-u. Još jedan incident u režiji Armije je bila optužba da HVO punktom u Grabovici izaziva tenzije na putu za Mostar, na što se ljudstvo HVO-a povlači sa punkta. HVO se zauzvrat žalio da Armija kopa rovove u Doljanima i Jablanici, te da ne dopušta vozilima s registracijama Herceg-Bosne proći kroz Jablanicu. Slična je situacija bila i u Konjicu, gdje su početkom godine postrojbe sa svake strane razoružavale one druge pripadnosti. Krajem ožujka dolazi do povećanih napetosti, jer HVO ima informacije da se Armija sprema napasti u na prostoru Konjica jer ima premoć u ljudstvu.⁶³

Napadu ARBiH na HVO u Konjicu je prethodila smjena vodstva: 13. ožujka je na sjednici Predsjedništva R BiH smijenjen dotadašnji predsjednik Ratnog predsjedništva Skupštine općine Konjic Rusmir Hadžihuseinović i postavljen Safet Ćibo, zagovornik pokretanja rata. Do 25. ožujka će trajati sporadični oružani sukobi po teritoriju cijele općine, pogotovo na području Klisa, gdje su Muslimani napadali naselja s hrvatskim stanovništvom. Tada su primirjem okončani sukobi, ali i dalje nisu riješeni odnosi između

⁶² *Razvoj političkih i vojnih priprema napada ABiH na HVO u središnjoj Bosni i dolini Neretve 1992-1994 – Mostar: ofanziva ABiH na HVO „Neretva 93“ – Dragovoljci iz Hrvatske (HV) u ABiH i HVO i ine istine: činjenice*, 2010, 386.

⁶³ D. Marijan, 2018, 253-255.

dviju vojski: primjerice, Armija nije dozvoljavala povratak hrvatskog stanovništva u kliška naselja. Muslimani su primirje iskoristili za dovođenje pojačanja i poboljšavanje svoje spremnosti i organiziranosti, a u sklopu njihovog plana napada je bilo iskoristiti svoju brojčanu nadmoć nad HVO-om (prema podacima HVO-a Muslimani su u Konjicu imali 7000-8000 vojnika, a Hrvati oko 2000) ⁶⁴ i izmiješanost stanovništva u naseljima.
65

Ujutro 14. travnja je 45. brdska brigada (brigada Neretvica je preimenovana u 45. brdsku prije napada, a brigade Suad Alić i Neretva u 43. i 44. brdsku) napala hrvatska naselja u Klisu s ciljem zauzimanja planine Bokševice, te je zauzela vojarnu na tromeđi Konjic-Fojnica-Dusina i selo Bušćak, a potom i sela i zaseoke kod Buturović Polja i Obra. Dan poslije je 43. brdska brigada, uz pomoć manjih jedinica, među kojima se nalazila i jedinica Zulfikar, napala položaje HVO-a u gradu i okolici. ⁶⁶ Ista ta jedinica 16. travnja, između 8.00 i 9.00 sati ulazi u selo Trusina i u sat vremena ubija 16 hrvatskih civila, te 6 zarobljenih vojnika HVO-a, i to na način da su od dijela zarobljenih civila formirali živi zid i time natjerali vojnike da se predaju, a potom ih i i strijeljali. ⁶⁷ Armija je 18. travnja u cijelosti zauzela grad Konjic, ali se HVO uspješno održao u selima iznad grada, Turiji, Zaslivlju i Zabrdju, i to uz pomoć topništva VRS, s kojima je postignut dogovor.

Za vrijeme trajanja operacije u Konjicu je 44. brdska brigada u Jablanici, skupa sa Samostalnim bataljunom Prozor, imala zadatak spriječiti pomoć brigadi Herceg Stjepan koja bi joj došla iz smjera zapada. Iz Prozora su dijelovi brigada Kralj Tomislav, Rama, kao i bojne Ludvig Pavlović i Vojne policije 17. krenule poduprijeti HVO u Konjicu. Na

⁶⁴ D. Marijan, 2020, 304.

⁶⁵ D. Marijan, 2018, 256-262.

⁶⁶ D. Marijan, 2020, 305.

⁶⁷ *Zločini Armije Republike Bosne i Hercegovine nad Hrvatima središnje Bosne i sjeverne Hercegovine – svjedočanstva*, 2020, 203.

cesti Pozor-Jablanica su zauzeta i razoružana muslimanska sela u prozorskoj općini, a istovremeno je i trajao napad u smjeru Doljana, pri čemu je zauzeto selo Sovići. HVO je 19. prešao općinsku granicu i zauzeo Gornju Slatinu, te se spojio sa dijelovima brigade Herceg Stjepan u Doljanima. Do 24. je osvojena i Donja Slatina, te kota Tisov Do na Bokševici, dok je napad na Tovarnicu bio neuspješan. Unatoč pomoći ostalih brigada, brigada Herceg Stjepan je bila presječena i ostala razdvojena na tri dijela: 1. bojna se nalazila na području Klisa i sama bila rascjepkana, 2. bojna je bila iznad grada u selima Zaslavlju, Zabrdju i Turiji, a 3. bojna se nalazila u Sovićima i Doljanima.⁶⁸

Primirje između HVO-a i 4. korpusa Armije sklopljeno 22. travnja je HVO proveo tek 25. travnja, zbog pokušaja proboja iz pravca Doljana prema ostatku brigade Herceg Stjepan. Armija BiH je još 19. travnja proširila ovlasti Operativne grupe Igman (u sastavu 1. korpusa) na Konjic i Jablanicu, kako bi mogla nastaviti napade na hrvatska sela, pogotovo selo Vrce.⁶⁹ HVO se početkom svibnja u više navrata bezuspješno pokušao spojiti s postrojbama HVO-a Konjic, dok je 10. svibnja ARBiH uspješno zauzela hrvatske položaje na Bokševici, čime su ugrozili obranu 1. bojne brigade Herceg Stjepan. Sljedećih dva mjeseca su trajale borbe za Bokševicu, u kojima su obje strane gubile i vraćale kontrolu nad planinom, koja je nakon neuspješnog napada HVO-a 4. srpnja ostala pod kontrolom Armije BiH. Hrvatsko se stanovništvo 7. i 8. srpnja povuklo prema Prozoru i Kreševu, a od ostataka vojske je osnivana Samostalna bojna Klis, koja je angažirana na području Mostara. U Doljanima je djelovala 3. bojna brigade Herceg Stjepan, koja je u napadima Armije 28. srpnja razbijena i raspršena, pri čemu je ubijeno 39 hrvatskih vojnika i civila. Istog dana je Kažnjenička bojna, uz pomoć širokobriješke brigade i

⁶⁸ D. Marijan, 2020, 306-308.

⁶⁹ D. Marijan, 2018, 268-270.

ostataka 3. bojne vratila Doljane, čiju je obranu početkom rujna preuzela 5. brigada.⁷⁰ Jedini prostor kojeg je do kraja rata u Konjicu kontrolirao HVO je bila enklava iznad grada, sa selima Zaslavlje, Zabrdje i Turija.⁷¹

5.2. Mostar

Mostar je bio najveći i najvažniji grad Hercegovine, i najveći grad pod kontrolom HVO-a. Po jugoslavenskom popisu stanovništva iz 1991. je u Mostaru živjelo 127.130 stanovnika, od čega su relativnu većinu činili Muslimani, njih 44.335, tj. 34.9%; iza njih slijede Hrvati, njih 43.037, tj. 33.8%, te Srbi, njih 23.866, tj. 18.6%, uz značajan broj ostalih (15.892, tj. 12.50%), od kojih se većina izjašnjavala Jugoslavenima.⁷² U gradu se početkom 1993. nalazilo oko 18000 izbjeglica, od kojih su većina bili protjerani Muslimani iz istočne Hercegovine. Tu su se također nalazila zapovjedništva zapovjednih centara: s jedne strane zapovjedništvo OZ Jugoistočna Hercegovina, s 2. i 3. brigadom, Domobranskom pukovnijom Mostar, te nekoliko manjih postrojbi; s druge zapovjedništvo 4. korpusa ARBiH, uz 1. mostarsku brigadu, 41. motoriziranu brigadu, 49. brdsku brigadu, 50. mješovitu artiljerijsku brigadu, te južno od grada dio 42. brdske brigade. Muslimani su, osim na istoku i selima s muslimanskim stanovništvom, imali uporište u zapadnom dijelu grada; Hrvati su ga imali u zapadnoj dijelu grada i u svojim selima, a Srbi su držali linije na Podveležju.

Prije napada ARBiH na HVO u Konjicu je stanje u Mostaru bilo relativno mirno, uz povremene manje napetosti, poput prepirki oko zona djelovanja pojedinih brigada i

⁷⁰ D. Marijan, 2020, 308-310.

⁷¹ D. Marijan, 2018, 278.

⁷² Z. M. Jelić i P. Kolakušić, 2020, 164.

postavljanja punktova na prometnicama. Nakon 14. travnja se stanje bitno pogoršava: HVO blokira sve ulaze u grad, a Muslimani pojačavaju obranu sjeverno i južno od Mostara, te lažno optužuju kako uz HVO djeluju 114. splitska brigada i Neretvanska brigada HV-a, te minobacačke bitnice iz Imotskog, čime je Hrvatska politika izjednačena sa srpskom i optužena da želi stvoriti Veliku Hrvatsku.⁷³ Sukob dviju strana je započeo 19. travnja, ali je obustavljen nakon intervencija obaju zapovjedništava. Ne zna se tko je točno započeo sukob, ali naredbe poslana 1. mostarskoj brigadi za djelovanje tog dana daju naznake o tome tko ih je mogao započeti.⁷⁴ Primirje je potpisano 21. uz posredovanje predstavnika UN-a, po kojem je dogovoreno povlačenje obaju vojski iz civilnih objekata u vojarne, uklanjanje blokada na prometnicama i oslobađanje svih zarobljenika. Stanje u Mostaru se smirilo, iako obje strane nisu ispunile sve obveze koje su trebale, te su se zbog toga i međusobno optuživale za kršenje odredbi primirja.

Prve ratne aktivnosti u Mostaru su započele 9. svibnja, bez jasnog saznanja tko je prvi napao, jer su se HVO i ARBiH međusobno optuživali za započinjanje sukoba.⁷⁵ Sukob je trajao tri dana, pri čemu je bila angažirana većina vojnih jedinica obaju strana u i van grada, u kojem je HVO bio uspješniji i zauzeo zgradu Vranice, sjedište 4. korpusa, te zapadni dio grada, osim područja od Šantićeve ulice i Bulevara do Neretve, te kvarta Donje Mahale. Armija je bila uspješnija van grada jer je zauzela punkt HVO-a u Grabovici i preuzela liniju na Podveležju. Stanje nakon prestanka sukoba je i dalje bilo teško, pogotovo za HVO, čije su brigade u sve većem broju napuštali Muslimani koji su prelazili na stranu Armije, pritom noseći svo oružje sa sobom.⁷⁶ Borbe u gradu su se

⁷³ D. Marijan, 2018, 279-281.

⁷⁴ *Hrvatsko – Muslimanski (Bošnjački) odnosi politički i vojni 1991. – 1995. i činjenice*, 2009, 543-546.

⁷⁵ D. Marijan, 2018, 281-284.

⁷⁶ D. Marijan, 2020, 313-314.

vodile cijelo vrijeme, ali je najveći napad izveden u noći 30. lipnja, kada pripadnici Prve mostarske brigade, uz podršku muslimanskih vojnika u HVO-u, djeluju na vojarnu Sjeverni logor i naselja u Bijelom Polju sjeverno od Mostara.⁷⁷ U kratkom su vremenu osvojena vojarna, brana Salakovac, HE Mostar, te naselja Vrapčiči i Raštani, dok se HVO uspio održati u džepu koji je obuhvaćao naselje Vojno i dio Potoka kod samostana časnih sestara. Uslijedila je promjena strukture obrane: liniju Sektora Sjever su držale brigada Grude, brigada Široki Brijeg, te dijelovi 2. brigade; na obrani grada i okolice su angažirani glavnina 2. i 3. brigade, kao i brigada Čitluk, te pomoćne jedinice; Sektor Jug su održavale dijelovi 1. brigade, 1. brigada Knez Domagoj i 5. brigada Knez Branimir, te 3. brigada sa Samostalnom bojnom Klis i dijelom Domobranske pukovnije. Nakon reorganizacije zona djelovanja HVO se spremao za protunapad kojim bi vratio izgubljene položaje i poboljšao svoju situaciju; u tome su ih omeli dijelovi 42. brdske brigade napadom 13. srpnja, kojim su zauzeli selo Gubavicu i nastojali angažirati muslimansko ljudstvo na Dubravama i u Stolcu. Bojna Bruno Bušić je spriječila daljnje napade Armije i istog dana vratila Gubavicu. Dva dana poslije HVO izvodi neuspješni napad na području Gnojnica i Blagaja. Do sredine kolovoza su se vodile teške borbe u i van grada, u kojima je HVO imao manje uspjehe. Armija BiH 14. kolovoza napada položaje brigade Knez Branimir kod Blagaja i uspijeva zauzeti dominante kote na tom području i natjerati HVO na povlačenje iza rijeke Bunice. Daljnji napadi muslimanskih snaga 15. i 16. kolovoza su odbijeni, da bi 17. HVO uspješno vratio sve izgubljene položaje. Zadnji veliki napad se prije rujna se dogodio 24. kolovoza, kada HVO napada muslimanske položaje u

⁷⁷ *Razvoj političkih i vojnih priprema napada ABiH na HVO u središnjoj Bosni i dolini Neretve 1992-1994 – Mostar: ofanziva ABiH na HVO „Neretva 93“ – Dragovoljci iz Hrvatske (HV) u ABiH i HVO i ine istine: činjenice*, 2010, 527.

Vrapčićima, Sjevernom logoru, Raštanima i na HE Mostar, od kojih su zauzeti Raštani i HE Mostar, kao i šljunčara i Bijelom Polju.⁷⁸

5.3. Stolac i Čapljina

Područje Čapljine i Stolca je bilo u zoni odgovornosti 1. brigade HVO-a, koja se u travnju 1993. našla u problemu zbog postupaka 42. brdske brigade Bregava. Ta je brigada postupno ulazila u zonu 1. brigade i krenula u realizaciju plana muslimanskog ovladavanja Neretvom i polaganog preuzimanja Stolca. Zapovjedništvo 1. brigade zabranjuje 42. brigadi ulazak na prostor od Drenovca do Rotimlje, a potom i daje ultimatum o povlačenju iz Gubavice, kojeg brigada Bregava odbija. HVO odgovara 19. travnja zauzimanjem Gubavice i uhićenjem oko 700 ljudi brigade Bregava, čime se ostatak iste povukao na područje Rotimlje. Nakon muslimanskog napada u Mostaru 30. lipnja, HVO sa 1. na 2. srpnja na prepad razoružava četu Bregave u Trijebnju. Armija BiH odgovara vlastitim napadom 13. srpnja, gdje su ubacivanjem brigade Bregava pokušali ovladati Dubravskom visoravni, ali bez uspjeha. Prostor Čapljine i Stolca je do kraja rata držao HVO.⁷⁹

5.4. Operacija Neretva

Operacija Neretva je bilo kodno ime za operaciju koju su izradili članovi Inspeksijskog tima izabrani odlukom Sefera Halilovića i Rasima Delića krajem kolovoza

⁷⁸ D. Marijan, 2018, 287-293.

⁷⁹ D. Marijan, 2020, 322-323.

i početkom rujna 1993. godine.⁸⁰ Ciljevi operacije su izneseni još krajem kolovoza: za zauzimanje područja Makljena i Vilića Guvna, s konačnim ciljem zauzimanja Prozora, angažira se 3. korpus, u suradnji s 6. korpusom Armije BiH. Brigada Zulfikar, Drežnički bataljun, te 45. brdska brigada i jedinice 4. korpusa Armije angažirani su za zauzimanje sela Vrđi, deblokadu Gornje i Donje Drežnice, te puta Jablanica-Mostar.⁸¹ U rujnu su iz Sarajevu izvučeni 9. motorizirana brigada i 10. brdska brigada i priključeni sudjelovanju u operaciji. 9. motorizirana brigada je, na putu prema Mostaru, 8. rujna smještena na prostor sela Grabovice, te je do popodnevnih sati 9. rujna počinila zločin i više od 30 hrvatskih civila u selu, te jednog hrvatskog vojnika, koji je bio član jedinice Zulfikar.⁸²

„Neretva“ je na području Mostara pokrenuta u poslijepodnevnim satima 14. rujna napadom jedinice Zulfikar na selo Vrđi, koje su branile brigada Grude i brigada Široki Brijeg. Muslimani su zauzeli kote Kličana gruda, Pištet, Ilkina gruda, Golubić i Medvjed; HVO se obranio u Vrđima i 15. vratio kotu Medvjed, a 16. odbili više napada na Relej na Vrđima. Armija 19. opet osvaja kotu Medvjed i jednu kotu na Jedrinju, ali ih HVO protunapadom sljedećeg dana vraća, te također kote Velika i Mala Vljajna, nakon čega se postrojbe Armije prebacuju u obranu. U istom je razdoblju ARBiH izvodila napade oko Mostara, pa tako 14. neuspješno napadaju Bijelo Polje. Veliki napad se dogodio u noći sa 19. na 20. rujna, kada pripadnici Armije, nakon topničke pripreme koju im je prethodni dan osigurala VRS, napadaju i osvajaju Raštane. U noći sa 22. na 23. nekoliko ATG skupina iz Kažnjeničke bojne vraćaju kontrolu nad Raštanima, a do 24. je HVO vratio sve izgubljene položaje. U gradu napad Armije započinje 20. rujna s fokusom na Hum i Podhum. HVO je te napade, kao i one južno od grada na pravcu Čekrk-Višnjica i na

⁸⁰ M. Sosa, 2018, 44-46.

⁸¹ S. Halilović, 1998, 113.

⁸² M. Sosa, 2018, 47, 54-55.

Avijatičarski most, uspio zaustaviti. Već je sljedećeg dana ofenziva Armije u gradu obustavljena.⁸³

5.5. Rama

Nakon poraza na planini Bokševici sredinom srpnja je organizirana linija obrane prema Konjicu i dijelu Jablanice na liniji Studenčica-Kučani-Tošćanica-Hudusko-Slatina, koju su održavale brigada Rama, brigada Hrvoje Vukčić Hrvatinić (iz Jajca) i brigada Kralj Tomislav. Nakon pada Bugojna u obrani Rame sudjeluje brigada Eugen Kvaternik, te satnija Komušina. U studenom 1993. dolazi do reorganizacije pa u obrani sudjeluju brigada Rama, brigada Kralj Tomislav i jedna bojna brogade Hrvoje Vukčić Hrvatinić, te satnija Lašvanske bojne i bojne Mijat Tomić.

Nakon borbi za Konjic, HVO u Rami je istovremeno branio liniju prema 6. Korpusu Armije BiH, ali je i pomagao borbama HVO-a u Uskoplju, te čuvao prijevoj Makljen.⁸⁴ Prvi napadi ARBiH na Ramu su se dogodili 25. srpnja na sela Banja Lučica, Jurići, Uzdol i Gradac, da bi se onemogućilo slanje pomoći iz Rame u Bugojno. Napadi su bili odbijeni, tako de je tri dana poslije Armija napala i zauzela Doljane, te važne kote Pisvir i Pomen. HVO je do 1. kolovoza vratio Doljane i kotu Pomen.⁸⁵

Sljedeće velike akcije se događaju u rujnu povodom operacije Neretva, u kojoj su, s ciljem razbijanja HVO-a na području Crnog Vrha i ovladavanjem prijevojem Makljen i Prozorom, sudjelovale postrojbe 6. korpusa: Samostalni bataljun Prozor, četa 45. brdske brigade, 2. bataljun 317. brdske brigade i dva voda bataljuna Sutjeska. Na pravcu Doljani-

⁸³ D. Marijan, 2018, 295-298.

⁸⁴ D. Marijan, 2018, 416-417.

⁸⁵ D. Marijan, 2020, 363.

Risovac su napadale dvije čete 44. brdske brigade, a prema Vilića Gumnu postrojbe OG Zapad, koja je u sklopu 3. korpusa. Operacija je počela 13. rujna neuspješnim napadom na prijevoj Makljen, a položaje Bukva i Golušnica je HVO izgubio i vratio istog dana. Dan poslije, 14. rujna, pripadnici Samostalnog bataljuna Prozor ulaze iza linija i upadaju u selo Uzdol, gdje ubijaju 29 civila i 12 vojnika brigade Rama; HVO vraća Uzdol istog dana. Armija 16. zauzima kotu Križ, te naselja Tošćanicu i Hudutsko, koje HVO nije uspio vratiti, ali je 25. vratio kotu Pisvir, kao i kote Oklajnicu i Kik. Posljednje napade do kraja godine je izvršio HVO, zauzevši nekoliko visova prema Zavišću, koje su Muslimani do 19. neuspješno pokušavali vratiti.⁸⁶

⁸⁶ D. Marijan, 2018, 417-418.

6. 1994. i kraj rata

6.1. Operacija Tvigi-94

Zbog nove ofenzive Armije BiH na hrvatske enklave u Srednjoj Bosni je u siječnju 1994. godine pripremljen plan kojemu je cilj bio razbijanje muslimanske obrane u Uskoplju i spajanje sa snagama HVO-a u Lašvanskoj i Lepeničkoj dolini. U operaciji su sudjelovale brojne hrvatske jedinice, ali zbog manjka ljudstva u pojedinima dolazi do manjih promjena u izvedbi plana, kao i starta operacije, koji je pomaknut s 16. na 24. siječnja. Uz topničku i tenkovsku potporu bojna Ludvig Pavlović zauzima kotu Vedrine, Kažnjenička bojna kotu Škarina glava, borbena skupina 175. brigade kotu 1176 na Zavišću, dok su na glavnom pravcu Here-Kute-Šćipe brigada Rama i ATG Marinko Beljo zauzeli selo Here i kotu 992 Krstište. Armija BiH 25. siječnja neuspješno pokušava vratiti kotu Zavišće, dok Kažnjenička bojna zauzima kotu Kršice, između Mračaja i Boljkovca. Zbog problema s rotacijom vojnika u borbi i ranjavanja zapovjednika brigade Rama, HVO 28. bez uspjeha napada kotu Berač i pokušava zauzeti selo Boljkovac. Nakon nekoliko dana zatišja, prouzrokovanog dijelom zbog lošeg vremena, 12. veljače pripadnici Kažnjeničke bojne i bojne Ludvig Pavlović zauzimaju kotu Ciganske livade, a sljedećeg dana odbijaju protunapad Muslimana. Posljednje borbe su vođene 21. veljače, kada 2. lakojurišna bojna zauzima kotu 677, te Gornju i Donju Hrasnicu, a zbog manjka ljudi je kasnije napuštena kota 1176 na Zavišću. Planirano osvajanje Krča i Releja je prekinuto potpisivanjem Washingtonskog sporazuma.⁸⁷

⁸⁷ D. Marijan, 2018, 418-420.

6.2. Washingtonski sporazum

Krajem 1993. Muslimani pokreću posljednju veliku ofenzivu kojom su nastojali razbiti hrvatske enklave oko Viteza i Kiseljaka i ovladati skoro cijelom Srednjom Bosnom. Franjo Tuđman je u više navrata nudio Aliji Izetbegoviću mir i okončanje muslimanskog napada na Hrvate; Izetbegović bi Tuđmanove ponude prihvaćao, ali se u praksi ništa ne bi promijenilo jer se očekivala pobjeda 3. korpusa. Prvi korak ka izradi mira Hrvata i Muslimana jest bio sastanak u Bad Petersbergu od 10. do 12. siječnja, koji je postavio temelje budućeg sporazuma. Ironično je da on sam po sebi zapravo nije ništa donio, jer je muslimansko vodstvo otezalo s donošenjem konkretne odluke zbog iščekivanja pozitivnog rezultata ofenzive na hrvatske enklave.⁸⁸ Zorni prikaz toga je zaključak donesen na sjednici Predsjedništva RBiH od 14. siječnja, na kojoj su u načelu prihvaćene neke smjernice “Ugovornog sporazuma”, ali je u cijelosti odbijen jer se ne spominje srpski narod kao sudionik pregovora, koji po njima mora biti uključen da bi se postigao konačan mir u BiH. Također, zamjera se što Neum i Brčko nisu uvršteni kao općine koje bi, u slučaju raspada ili secesije iz “Unije dviju republika”, trebale preći na republiku koja bi nosila pravni kontinuitet Republike BiH, tj. na republiku muslimanskog većinskog naroda. Ostale zamjerke se uglavnom tiču nepriznavanja Herceg-Bosne kao pravne tvorevine i manjkavosti u pravnom govoru.⁸⁹

Muslimanska ofenziva u Srednjoj Bosni je završila porazom 3. korpusa i nagoviještanjem njegovog raspada, s obzirom koliko su njegove jedinice bile istrošene. Objema je stranama odgovarao mir, pa su 10. veljače ministar vanjskih poslova RH Mate Granić, predsjednik vlade RBiH, te general Ante Roso potpisali izjavu koja je bila uvod

⁸⁸ D. Marijan, 2018, 429.

⁸⁹ *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, 2013, 428-430.

u prekid hrvatsko-muslimanskog rata. Generali Ante Roso i Rasim Delić su 23. veljače u Zagrebu potpisali sporazum o prekidu vatre koji je stupio na snagu 2 dana kasnije. Pregovori o sastavljanju Washingtonskog sporazuma, koji je uključivao i budući izgled federacije Hrvata i Muslimana (Federacija BiH), trajali su od kraja veljače do početka ožujka, a potpisali su ih Haris Silajdžić, Krešimir Zubak i Mate Granić. Generali Roso i Delić su u Splitu 12. ožujka potpisali vojni dio ugovora, kojim je dogovorena suradnja HVO-a i Armije BiH, uz razdvajanje postrojbi na linijama fronte i napuštanje svih stranih postrojbi teritorij BiH. Konačni sporazum su potpisali Franjo Tuđman i Alija Izetbegović 18. ožujka u Washingtonu, uz prisustvo američkog predsjednika Billa Clintona. Po sporazumu su RH i Federacija BiH trebale stupiti u konfederalni odnos, a sama Federacija BiH je definirana kao federacija sastavljena od autonomnih jedinica.⁹⁰

6.3. Operacija Cincar

Operacija Cincar, izvedena na jesen 1994. godine, prva je zajednička akcija Muslimana i Hrvata nakon potpisivanja Washingtonskog sporazuma još početkom iste godine. Iako nije bilo planirano zajedničko djelovanje, postrojbe ARBiH i HVO-a su bile dovoljno koordinirane i uspješno oslobodile Kupres i kuprešku visoravan, što je omogućilo daljnji napredak i osiguravanje pozicija HV-a i HVO-a na Dinari i prema Bosanskom Grahovu. Osim što je bila i prva izvedena operacija protiv Srba još od 1992. godine, to je i posljednja velika izvedena operacija na hercegovačkom području.⁹¹

Oslobođenje Kupresa započelo je napadom postrojbi 7. korpusa Armije BiH na srpske položaje na granici općina Kupres i Bugojno. Zbog pada srpske obrane 22.

⁹⁰ D. Marijan, 2018, 430-432.

⁹¹ D. Marijan, 2020, 384.

listopada se manji dijelovi 1. i 2. krajiškog korpusa prebacuju na liniju prema Muslimanima. HVO napada srpske položaje s juga 1. studenog, i to: na pravcu Alagina kosa-Zanaglina-Rilić napada 1. gardijska brigada Bruno Bušić; na pravcu Razvršće-Ravno djeluje bojna Ludvig Pavlivić i satnija 42. domobranske bojne; na pravcu Idovac-Bučevača 3. gardijske brigade i 55. domobranska pukovnija. Istog dana HVO zauzima većinu srpskih sela južno od Malovana, a 3. studenog, nakon uspješnih borbi i zauzimanja dominantnih kota na lijevom boku, je omogućen brz prodor na pravcu prema Kupresu. Tu je ratovao 22. diverzantski odred, te kasnije i Specijalna policija MUP-a HR HB, koji su uspjeli razbiti srpsku obranu i osloboditi sam Kupres. Do kraja mjeseca su Srbi pokušali vratiti izgubljene položaje, ali nisu imali uspjeha.⁹²

6.4. 1995.

1995. godina je obilježena velikim ofenzivama, (kojih u Hercegovini od 1994. više nije bilo, osim neizvedene operacije Burin, tj. osvajanja Trebinja) i potpisivanjem konačnog mira među RH, BiH i SR Jugoslavije, tj. buduće Srbije i Crne Gore. Početkom godine su izvedene operacije kojima su stvoreni uvjeti za vraćanje Knina. U svibnju je izvedena operacija Bljesak, kojom je vraćen teritorij zapadne Slavonije. Srpanj je obilježio zločin u Srebrenici kojeg su počinile snage VRS. U kolovozu je propala Republika Srpska Krajina i Hrvatska je vratila sav svoj okupirani teritorij pod svoju kontrolu, osim onog u Baranji i zapadnom Srijemu. Nakon osvajanja Bosanskog Grahova netom prije Oluje, u operacijama Maestral i Južni potez su osvojeni veliki dijelovi sjeverozapadne BiH, a osvajanjem Bočca, sela južno od Banja Luke, sve ofenzivne operacije u BiH su prekinute i započeli su mirovni pregovori, koji su rezultirali

⁹² D. Marijan, 2020, 383-384.

potpisivanjem mirovnog sporazuma u Daytonu. Po njemu je BiH podijeljena na Federaciju BiH, federativnu jedinicu hrvatskog i muslimanskog naroda koja se sastojala od autonomnih kantona, te na Republiku Srpsku, jedinstveni cjelinu srpskog naroda u BiH, po načelu 51-49%. Potpisivanjem ugovora u Daytonu je stvorena moderna BiH, koja je, u kakvom god obliku, opstala do dan danas.⁹³

⁹³ D, Marijan, 2020, 410-418, 483-490.

7. Zaključak

Rat je kako u BiH, tako i u Hercegovini, prouzročio veliku materijalnu štetu i ljudsku žrtvu. Tragovi rata se dan danas mogu vidjeti u Mostaru, gdje još uvijek postoje građevine koje nisu obnovljene i koje se nalaze u stanju u kakvom su bile i tijekom rata. Još nešto, što vrijedi za Mostar, ali i za cijelu Hercegovinu, jest homogenizacija stanovništva po regijama i područjima koje su držale vojske: tako su Hrvati najbrojniji u zapadnoj i južnoj Hercegovini, gdje je HVO bio prisutan, istočna Hercegovina se u potpunosti homogenizirala i tamo skoro pa i nema druge nacije osim Srba, a Muslimani su najviše koncentrirani u područjima gdje je ARBiH bila prisutna, tj. U općinama Konjic i Jablanica, te u istočnom dijelu općine Mostar. Kod pitanja nacionalne homogenizacije je bitno napomenuti kako je najveći poslijeratni povratak pripadnika drugih nacija ostvaren u područjima pod kontrolom HVO-a, tj. u Čapljini, Rami, Stolcu i zapadnom dijelu Mostara; dok se, na primjer, u Čapljinu i Stolac vratilo do polovice prijeratnog broja Muslimana, u Jablanicu i Konjic se vratilo jedva 10% prijeratnog broja Hrvata, dijelom i zbog onemogućenog povratka od strane lokalnih vlasti i stanovništva. Sukladno tomu nastaju i nova naselja za izbjeglice po srednjoj i južnoj Hercegovini: kod Mostara nastaju nova naselja Ortiješ, Buna i tzv. Žito I, II i III, kod Stolca Vidovo Polje, na Dubravskoj visoravni Šuškovno i Bobanovo naselje, sve za hrvatske izbjeglice. Također je dobar dio svakodnevnog života ustaljen po bivšim ratnim linijama: u Mostaru je, primjerice, elektromreža podijeljena na hrvatsku i muslimansku stranu, kao i pošta, školski programi i drugo. S druge strane, iseljavanja stanovništva, koja su pogotovo pogodila hrvatsko izbjegličko stanovništvo naseljeno u nova područja, ostavljaju mnoga naselja polupraznima, pa se tako dolazi i do novih problema, poput manjka radne snage u pojedinim područjima ili zapuštenosti objekata i imanja. Trebinje je u specifičnom

problemu jer se on kao grad razvilo turistički i profilirao kao srpski centar Hercegovine, ali zato jako ovisi o Dubrovniku; onog trenutka kada Dubrovnik više ne bude imao potrebe za radnom snagom iz Trebinja, Trebinje će snaći još veći problemi. Sve ovo i još mnogo toga je nastalo kao nusprodukt ratnih djelovanja 90-tih godina, za koje bi se moglo pronaći rješenje da se taj period povijesti malo više poznaje.

8. Literatura

T. Čuljak, 2003, *Rat*, Osijek: Vlastita naklada, 2003.

S. Halilović, 1997, *Lukava Strategija*, Sarajevo: Maršal, 1997.

D. Marijan, 2000, *Borbe za Kupres u Travnju 1992.*, *Polemos*, 3, Zagreb, 2000, str. 11-49.

D. Marijan, 2018, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

D. Marijan - A. Nazor - Z. M. Jelić - P. Kolakušić, 2020, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini, 1991.-1995. (Knjiga 1.)*, Zagreb, Mostar: Udruga Hrvatska zvona, Hrvatski memorijalno-dokumentarni centar Domovinskog rata, 2020.

D. Marijan - A. Nazor - Z. M. Jelić -P. Kolakušić, 2020, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini, 1991.-1995. (Knjiga 2.)*, Zagreb, Mostar: Udruga Hrvatska zvona, Hrvatski memorijalno-dokumentarni centar Domovinskog rata, 2020.

L. Marković, 2022, *Hrvati BiH između srpskog secesionizma i bošnjačkog unitarizma*, Zagreb: Zvonimir Despot, 2022.

M. Sosa, 2018, „*Neretva-93“ i obrana Vrđi*, Grude: Matica hrvatska ogranak Grude, 2018.

V. Stojkić, 2020, *Rat prije rata. Uloga i doprinos policije obrani Mostara i doline Neretve u Domovinskom ratu*, Mostar: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Udruga dragovoljaca i veterana Domovinskog rata HR H-B Mostar, 2020.

Hrvatsko – Muslimanski (Bošnjački) odnosi politički i vojni 1991. – 1995. i činjenice, ur. S. Praljak, Zagreb: Oktavijan, Nikola Babić Praljak, 2009.

Razvoj političkih i vojnih priprema napada ABiH na HVO u središnjoj Bosni i dolini Neretve 1992-1994 – Mostar: ofanziva ABiH na HVO „Neretva 93“ – Dragovoljci iz Hrvatske (HV) u ABiH i HVO i ine istine: činjenice, ur. S. Praljak, Zagreb: Oktavijan, Nikola Babić Praljak, 2010.

Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije, ur. M. Tuđman, Zagreb: Zvonimir Despot, 2013.

Zločini Armije Republike Bosne i Hercegovine nad Hrvatima središnje Bosne i sjeverne Hercegovine – svjedočanstva, ur. A. Holjevac Turković - A. Nazor, Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentarni centar Domovinskog rata, 2020.

9. Sažetak

Ovaj se rad bavi ratom u Hercegovini u razdoblju od 1992. do 1995. godine. Osim što opisuje događaje u navedenom razdoblju, dan je i kontekst zbivanja na političkoj i vojnoj sceni u Bosni i Hercegovini, ali i u dijelu tadašnje Jugoslavije u 1991. godini, zbog lakšeg razumijevanja teme. U nastavku rada je prikazan tijek događaja raspoređen i podijeljen po godinama, pri čemu uvodna poglavlja 1992. godine opisuju događaje pred sam početak otvorenog rata, kao i vojne formacije zaraćenih strana. Do kraja rada se opisuju ratna zbivanja, sve do potpisivanja mirovnih sporazuma 1994. i 1995. godine.

Ključne riječi: Domovinski rat, Bosna i Hercegovina, Hercegovina, Herceg-Bosna, HVO

10. Abstract

The war in Herzegovina 1992.-1995.

This paper describes the war in Herzegovina in the period from 1992 to 1995. In addition to describing the events in the mentioned period, the context of the events on the political and military scene in Bosnia and Herzegovina, as well as in the former Yugoslavia in 1991, is also given, for easier understanding of the topic. In the continuation of the paper, the course of events is presented, distributed and divided by years, with the introductory chapters in 1992 describing the events before the very beginning of the open war, as well as the military formations of the warring parties. By the end of the paper, the events of the war are described, up to the signing of the peace agreements in 1994 and 1995.

Keywords: The Croatian War of Independence, Bosnia and Herzegovina, Herzegovina,
Herzeg-Bosnia, HVO